

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІМЕЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF FAMILY EDUCATION IN UKRAINE

У статті розглянуто і проаналізовано розвиток теоретичних поглядів провідних учених у теорії інститутів. Охарактеризовано проблеми інституційного забезпечення сімейної освіти в Україні. Обґрунтовано необхідність подальшого вивчення та вирішення цих проблем. Використано такі методи дослідження: аналізу й синтезу, індукції та дедукції, аналізу і діалектичний метод. Обґрунтовано специфічні ознаки сімейної освіти.

Ключові слова: сімейна освіта, інститут, інституційне забезпечення, навчання, хоумскулінг.

Использованы такие методы исследования: анализа и синтеза, индукции и дедукции, анализа и диалектический метод. Обоснованы специфические признаки семейного образования.

Ключевые слова: семейное образование, институт, институциональное обеспечение, обучение, хоумскулинг.

Development of theoretical views of leading scientists in the theory of institutes is considered and analysed. The article outlines the main problems of institutional support for the development of family education in Ukraine. It justifies the necessity of further study and solving of these problems. The article uses such methods of study as methods of analysis and synthesis, induction and deduction, the method of analysis, and the dialectical method of study. The article finds specific features of family education.

Key words: family education, institute, institutional support, teaching, homeschooling.

УДК 37.018.1:005.591.452

Ахновська І.О.

докторант, к.е.н.,
доцент кафедри підприємництва,
просторової та корпоративної економіки
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

В статье рассмотрено и проанализировано развитие теоретических взглядов ряда ученых в теории институтов. Охарактеризованы проблемы институционального обеспечения семейного образования в Украине. Обоснована необходимость дальнейшего изучения и решения этих проблем.

Постановка проблеми. Сьогодні стан освіти в країні є достатньо суперечливим. Це проявляється в тому, що освіта стає однією з найважливіших сфер людства, але розширення освітнього ринку супроводжується загостреннями проблем у цій сфері, які свідчать про кризу освіти і вимагають радикальних змін. Суттєвим досягненням освіти сьогодення є легалізація сімейної форми здобуття освіти в багатьох країнах світу, зокрема в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації сімейної освіти висвітлювали такі українські вчені, як Ж. Вихристенко [1], Л. Рубан [2] та ін. Однак, слід відзначити той факт, що проблеми сімейної освіти практично не розглядаються у вітчизняній науковій літературі, оскільки ця форма здобуття освіти тільки нещодавно потрапила до законодавчого поля. Таким чином, спостерігається явна недостатність науково-теоретичних узагальнень, необхідність подальшого розроблення науково-методичних елементів, спрямованих на практичне вирішення завдань удосконалення механізму функціонування освітнього ринку.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування ролі сімейної освіти в освітньому просторі країни в контексті трансформаційних перетворень у суспільстві на основі визначення інституціонального забезпечення сімейної освіти. Під час написання роботи використано методи аналізу

і синтезу, статистичні методи, методи спостереження, індукції та дедукції. Емпіричною та інформаційною базою дослідження послугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, дані Державного комітету статистики України та Міністерства освіти та науки України, Інтернет-ресурси та матеріали періодичних видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сім'ї батьки формують власну освітньо-виховну систему на основі власного досвіду, отриманого у своїх родинах, збагаченого прочитаною літературою і порадами консультантів: вихователів, учителів, психологів. Від системи сімейної освіти багато в чому залежить, якою дитина виросте, які цінності, норми і правила будуть їй передані. Під впливом батьків формуються основи соціальності людини, становлення її як особистості. Дослідження проблем сім'ї та сімейного виховання також показують, що батьки все більше потребують допомоги спеціалістів. Консультації та рекомендації потрібні не тільки батькам дітей групи ризику чи проблемним сім'ям – вони необхідні кожній родині на певному етапі її розвитку в силу внутрішніх потреб та зростаючих вимог суспільства до родини як соціального інституту. У кінцевому підсумку йдеться про право дитини на таких батьків, які здатні забезпечити їй усебічний розвиток та добробут. У такому вигляді виховання батьків становить частину соціальної політики

сучасного суспільства, тому в межах цього дослідження наголосимо на необхідності інформаційного забезпечення сімейної освіти, основою чого є розвинена мережа інститутів.

Передусім необхідно дати визначення поняття «інститут». Аналіз літератури із цього питання [3; 4] дає змогу зробити висновок, що сьогодні в науковій літературі існують декілька підходів до тлумачення сутності поняття «інститут»:

1) індивідуалізований підхід, де інститут розглядається як сукупність формальних організацій, що задовольняють суспільну потребу;

2) холистичний підхід, що розглядає інститут як комплекс правил, принципів, норм, установок, які регулюють різні сфери людської діяльності;

3) інтегрований підхід, який розуміє під інститутом відносно усталені типи і форми соціальної практики, завдяки яким організується суспільне життя, забезпечується усталеність зв'язків та відносин у рамках соціально організованого суспільства.

Домашня освіта (хоумскулінг) є особливим соціальним інститутом освіти, який існував й існує паралельно з інституціональними (державними, суспільними та ін.) формами освіти. Між цими двома формами освіти існують функціональні зв'язки трьох типів: паралельне існування, заміщення та взаємодоповнення. Сьогодні існує ототожнення сімейної освіти, домашнього навчання та екстернатної форми здобуття освіти. Так, у Законі України «Про освіту» зазначено, що екстернатною формою здобуття освіти є спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства. Сімейною (домашньою) формою здобуття освіти є спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства [5]. Згідно із цими визначеннями, різниця полягає лише у відповідальності: у разі екстернатної форми навчання відповідальність несе здобувач, сімейної – батьки дитини.

Сьогодні ринок сімейної освіти не лише в Україні, а й у всьому світі має стабільну динаміку активного росту. Це пов'язано з тим, що все більше батьків вибирають «кочовий» спосіб життя: подорожі, відрядження, робота поза офісом сприяють переводу дітей на хоумскулінг. Але розуміючи, що без традиційної системи атестації дитина не отримає атестат державного зразка і не потрапить до вишу, батьки шукають навчальний заклад, який надає

послуги з атестації дітей-хоумскулерів. Потенційні споживачі стають більш інформованими в питаннях щодо вибору навчального закладу, але переважно за рахунок комунікацій між собою у соціальних мережах.

Можна підсумувати:

1) Оскільки батьки несуть відповідальність за здобуття освіти їхніми дітьми, вони можуть організувати освітній процес одним із п'яти способів:

1.1. Оформити дитину на навчання в альтернативній школі.

1.2. Навчати дитину вдома самостійно.

1.3. Знайти тьютора або репетиторів за основними/всіма предметами.

1.4. Організувати освітній простір разом з іншими батьками для спільного навчання власних дітей.

1.5. Оформити дитину на дистанційне навчання в приватній школі, при цьому школа надає необхідні матеріали (відеоуроки, методичні рекомендації, лекції тощо).

2) Лише частина альтернативних шкіл країни можуть здійснювати процес атестації. Зазвичай він відбувається одним зі шляхів:

2.1. Альтернативна школа має відповідну ліцензію і може здійснювати атестацію учнів.

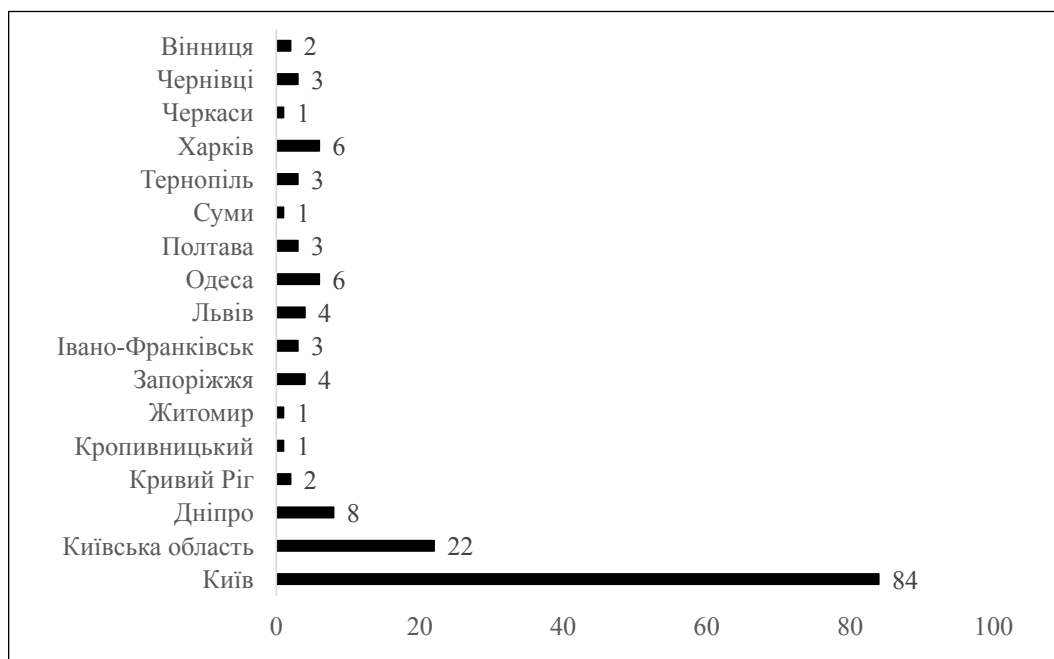
2.2. Альтернативна школа домовляється з державними або приватними школами щодо атестації учнів і повністю координує цей процес (виступає посередником під час передачі контрольних робіт, привозить учнів для складання іспитів і т. ін.).

2.3. В альтернативній школі дитина соціалізується, отримує знання і навички; атестацію дитина проходить у тій школі, до якої батьки «прикріпили» її.

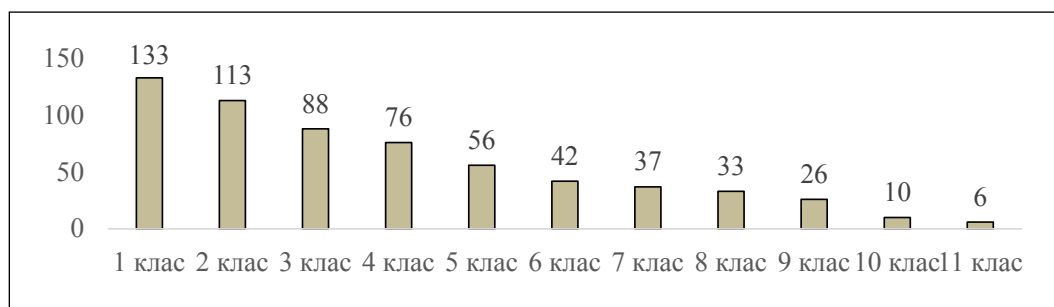
3. «Прикріплюють» дитину або на дистанційну [6], або на екстернатну форму навчання [7]. Ці форми технічно відрізняються кількістю атестацій (екстернат – зазвичай один раз у кінці року, дистанційне навчання – два-чотири рази з проміжними контрольними); крім того, як правило, для екстернатної форми необхідні відповідні довідки, чому необхідна саме така форма здобуття освіти.

Станом на 1.04.2018 в Україні існує 154 навчальні заклади, які позиціонують себе саме як альтернативні школи, причому за регіонами країни альтернативні школи розподілені нерівномірно (рис. 1). У Києві зосереджено 84 альтернативні школи (причому декілька з них мають філії в різних районах міста), або 55% загальної кількості альтернативних шкіл України. У Київській області зосереджено 14% альтернативних шкіл, в інших містах країни їх середнє значення становить 3,2%.

Слід зазначити, що в таких обласних центрах, як Ужгород, Луцьк, Чернівці, Рівне, Хмельницький, Херсон, Миколаїв, альтернативні школи не представлені. Цікаві спостереження маємо під час аналізу кількості шкіл, які працюють із молодшою,

Рис. 1. Кількість альтернативних шкіл за регіонами України станом на 1.04.2018, одиниць

Рис. 2. Кількість альтернативних шкіл України, які сформували певні класи, на 2017–2018 н. р., одиниць

середньою та старшою школами (рис. 2). Так, перші класи на 2017–2018 навчальний рік набрала найбільша кількість шкіл – 113 одиниць, або 86,3%. Другий клас мають 73,3% альтернативних шкіл, тоді як 11-й – лише шість шкіл. Це пов'язано з тим, що більша кількість альтернативних шкіл є новими і працюють лише із цього навчального року.

На сайті МОН України [8] наведено списки шкіл для екстернів (1 439 шкіл) та для дистанційного навчання (100 шкіл), але ці школи приймають не всіх бажаючих, а жителів Донбасу і Криму, але деякі схвально ставляться до позаочних форм навчання. Крім того, за підрахунками автора, в Україні налічується 30 шкіл, з яких сім – державної форми власності, які мають відповідні ліцензії для атестації хоумскулерів. Із загального числа таких шкіл 20 приймають учнів, інші 10 є альтернативними, що здійснюють одночасно і навчання дітей, і атестацію.

У рамках процесу децентралізації влади в Україні відбувається активне утворення об'єднаних

територіальних громад, освітніх округів та опорних навчальних закладів. Опорні школи створюються для рівного доступу всіх дітей до якісної освіти, раціонального й ефективного використання ресурсів та є одним із механізмів реформування системи загальної середньої освіти й упорядкування шкільної мережі. Місцеві громади, які є засновниками таких навчальних закладів, визначають опорні заклади серед підпорядкованих на конкурсній основі відповідно до освітніх потреб учнів, здатності забезпечити на належному рівні організацію навчального процесу, рівня забезпеченості кваліфікованими кадрами, наявності належної матеріально-технічної бази, укомплектування бібліотечного фонду та зручності й наявності автомобільних доріг із твердим покриттям. Через складну демографічну ситуацію та глобалізацію нині в сільській місцевості діє багато шкіл із малою наповнюваністю. Зазвичай вони виконують функції початкової школи. Такі опорні школи могли б

приймати на дистанційну або екстернатну форму здобуття освіти хоумскулерів, отже, останній пункт у списку вимог до конкурсу (наявність автомобільних доріг із твердим покриттям) може виявитися справжньою проблемою і не є необхідним, адже для дистанційної форми навчання необхідним є наявність Інтернету, а не доріг. Сьогодні в Україні зареєстровано 450 таких опорних закладів. Як свідчить проведений аналіз, понад 25 опорних шкіл мають чотири області, від 15 до 25 опорних шкіл – дев'ять областей, від 5 до 15 опорних шкіл – 10 областей, у Закарпатській області такі школи відсутні. Найбільша кількість опорних шкіл має місце у Кіровоградській області (66), Львівській (38) та Київській (34).

Для підвищення ефективності менеджменту сімейної освіти необхідне розроблення Положення про сімейну (домашню) форму здобуття освіти, запровадження єдиного інформаційного простору щодо правових питань, організації навчання, поширення інформації про альтернативні, дистанційні та екстернатні школи; моніторинг ризиків із метою виключення можливості шахрайства на ринку освітніх послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні на ринку сімейної освіти спостерігається брак консультативного забезпечення, недосконалість методичного супроводу батьків дітей-хоумскулерів, низький рівень інформованості суспільства щодо сімейної форми здобуття освіти, тому розбудова інституційного середовища має підвищити адаптованість усіх суб'єктів сімейної освіти. Всі ці наявні та потенційно можливі інститути слід розділити за такими ознаками: за чинником виникнення: ендогенні та екзогенні; за механізмом управління: економічні, нормативно-правові та організаційні; залежно від державного впливу: формальні та неформальні. Таким чином, інституційне забезпечення розвитку сімейної освіти слід розглядати як сукупність заходів держави та суспільства для реформування освітнього простору, подальшого розповсюдження сімейної форми здобуття освіти та створення нових освітніх форм.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вихрестенко Ж. Домашня (сімейна) освіта як альтернативна форма загальної середньої освіти. Народна освіта. 2015. № 1 (25). URL: www.narodnaosvita.kiev.ua.
2. Рубан Л. Домашнє навчання як альтернативна форма здобуття початкової освіти. Порівняльно-педагогічні студії. 2014. № 6(20). С. 161–168.
3. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. Політичний менеджмент. 2006. № 4. С. 10–19.

4. Стрижак О. Поняття інституту: основні підходи до визначення суті та змісту. Економіка та держава, 2016. № 8. С. 38–43.

5. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 № 2145-VII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38–39.

6. Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. URL: zakon3.rada.gov.ua (назва з екрану).

7. Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.03.2017 № 369. URL: zakon3.rada.gov.ua (назва з екрану).

8. Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/zhitelyam-donbasu-ta-krimu/uchnyam-ta-vipusknikam/shkoli-yaki-zdijsnyuyut-navchannya-uchniv-iz-krimu-ta-donbasu> (дата звернення: 25.07.2018).

REFERENCES:

1. Vykhrstenko, Zh. (2015) Domashnya (simeyna) osvita yak al'ternatyvna forma zahal'noyi seredn'oyi osvity [Home (Family) Education as an Alternative Form of General Secondary Education]. – www.narodnaosvita.kiev.ua (in Ukrainian)
2. Ruban L. (2014) Domashnye navchannya yak al'ternatyvna forma zdobuttya pochatkovoyi osvity [Home education as an alternative form of primary education] // Porivnyal'no-pedahohichni studiyi [Comparative and pedagogical studios], 2014. – № 6 (20). – pp. 161-168. (in Ukrainian)
3. Karmazina M., Shurbovana O. "Instytut" ta "instytutsiya": problema rozriznennya ponyat' ["Institute" and "Institution": the problem of distinguishing concepts] // Politychnyy Menedzhment [Political Management], 2006. – № 4. – pp. 10-19. (in Ukrainian)
4. Stryzhak O. Ponyattya instytutu: osnovni pidkhody do vyznachennya suti ta zmistu [Concept of institute: basic approaches to definition of essence and content] // Ekonomika ta derzhava [Economy and state], 2016. – № 8. – pp. 38-43. (in Ukrainian)
5. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny [About Education: The Law of Ukraine] – 5.09.2017. – № 2145-VII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady [Information from the Verkhovna Rada], 2017, № 38-39. (in Ukrainian)
6. Polozhennya pro dystantsiynе navchannya: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny [Regulations on Distance Learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. – zakon3.rada.gov.ua (in Ukrainian)
7. Polozhennya pro eksternat u zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh [Regulations on external studies in general educational institutions]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] – 13.03.2017. – № 369. – zakon3.rada.gov.ua (in Ukrainian)
8. Ministerstvo osvity ta nauky Ukrayiny [Ministry of Education and Science of Ukraine] – URL <https://mon.gov.ua/ua/zhitelyam-donbasu-ta-krimu/uchnyam-ta-vipusknikam/shkoli-yaki-zdijsnyuyut-navchannya-uchniv-iz-krimu-ta-donbasu> (data zvernennya 25.07.2018). (in Ukrainian)

Akhnovska I.O. Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student,
Senior Lecturer at Department of Entrepreneurship,
Corporate and Spatial Economics
Vasyl Stus Donetsk National University**INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF FAMILY EDUCATION IN UKRAINE**

A special social institute of education existing in parallel with institutional forms of education is family education. The article considers the essence of concept of "institute", it is determined that there are three approaches to the definition of the essence of this concept in scientific literature: individualized approach where institute is considered as a set of formal organizations that satisfy the social need; holistic approach that considers institute as a complex of rules, principles, norms, instructions that regulate various spheres of human activities; integrated approach that understands institute as relatively well-established types and forms of social practice, through which social life is organized, and the establishment of ties and relationships within a socially organized society is ensured.

The paper notes that the market for family education has a stable dynamic of active growth not only in Ukraine but throughout the world. Today, there is the identification of family, home education, and external form of education. The author notes that, according to the legislation of Ukraine, family (home) form of education is a way of organizing the educational process of children independently by their parents for formal and/or non-formal education; the difference between family (home) education and the external degree program is responsibility only: in the case of the external form of education, the applicant is responsible, the family form – the parents of the child. The paper presents possible variants of the interaction of formal and non-formal institutes in the market for family education in Ukraine. The analysis of the status of alternative schools by regions of Ukraine, as well as schools with distance and external forms of education and basic schools is carried out. It is revealed that alternative schools are not represented at all in 7 regional centres of Ukraine.

The article states that the development of the institutional environment should increase the adaptability of all subjects of family education. Institutional support for the development of family education is considered as a set of measures of the state and society in order to reform the educational space, further the spread of a family form of education, and create new forms of education.

The paper proposes a number of tools for improving the effectiveness of family education management, in particular, the development of the Regulations on the Family (Home) Form of Education; the introduction of a single information space on legal issues, training organization, dissemination of information about alternative, distance schools and schools of external studies; risk monitoring in order to exclude the possibility of fraud in the educational services market.